

С. М. Порев

ФЕНОМЕН НАУКИ В УНІВЕРСИТЕТІ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ПІЗНАННЯ

У статті обґрунтовано, яким чином виникає проблематичність щодо поєднання викладачами університетів діяльності з освіти, науки «у вузькому сенсі» із дослідженнями і розробками, що орієнтовані на потреби суспільних практик.

Запропоновано оригінальний метод аналізу статей, що передбачає оцінювання кількості літературних джерел різного авторства у списку та посилань на них у тексті, якісно-кількісне оцінювання достатності підстав для суджень та висновків, доведеність у статті наукової новизни та практичної корисності.

Проаналізовано приклади статей вітчизняних авторів з економічної тематики у трьох фахових журналах і показано, що положенням статей значною мірою бракує підстав, зокрема й посилань на світовий доробок. Зроблено висновок про те, що публікації вітчизняних викладачів із проблем економіки переважно зосереджено на практично корисних дослідженнях і розробках, тоді як представленню і доведеності наукових результатів приділено менше уваги.

Оригінальним результатом дослідження є обґрунтування і доведення проблематичності для викладачів університетів досягнення якості та результативності одночасно у трьох суміжних, але різних видах діяльності – в освіті, у дослідженнях та розробках у галузі економічної практики й у наукових дослідженнях.

Ключові слова: економічні дослідження, прикладні розробки, принцип достатньої підстави, педагогічне знання змісту, наукова новизна, практична корисність, стаття, посилання.

Вступ. Феномен пізнання вчених-викладачів в університетах продовжує привертати увагу як дослідників, так і організаторів вищої освіти та науки, про що, наприклад, свідчить розвиток систем стимулювання науки та освіти у розвинених країнах [1]. Разом із тим, єдність та суперечність стимулювання результативності як досліджень, так і навчальної діяльності викладачів університетів потенційно містить проблематичність [2]. Ця проблематичність суттєво зростає в умовах незбалансованого фінансування та стимулювання освіти й науки в університетах країни, яка тривалий час не може подолати економічний занепад, суспільні проблеми, вади наукової та інноваційної політики [3].

Продовження у наших роботах досліджень, що ґрунтуються на ідеях Л. С. Шульмана [4, 5] і його послідовників [6, 7] щодо спектра знань, які має створити й усвідомити викладач для успішної освітньої діяльності, дало можливість напрацювати положення стосовно розмежування і самостійної цінності «знань змісту» (за Шульманом – content knowledge (СК)) і результату їх опрацювання – «педагогічних знань змісту» (pedagogical content knowledge (РСК)) [4]. Нашим результатом було те, що вчений університету має напрацьовувати суттєво різні за цілями та іншими ознаками знання, якщо він створює навчальні курси або задля власного пізнання світу «як він є» [3].

Ще складнішою стає діяльність викладача, коли він береться за напрацювання як прикладних розробок, корисного знання для конкретного застосування, так і знання, що має відповідати нормам науки [8]. Це повною мірою стосується економічного знання, адже воно є характерним представником соціогуманітарного спектра пізнання, що має справу не лише з «відносно стабільними» закономірностями процесів у суспільстві, а й з людською діяльністю, з її мінливими мотиваціями, спектрами можливих дій та контекстів. Так, за Ф. А. фон Гайском [9, с. 521], економіка являє собою «неорганізоване знання», яке не може бути назване науковим у сенсі знання загальних правил: це «знання за певних обставин».

Можна говорити про те, що діяльність викладача з економічних дисциплін в університеті може полягати у створенні якісного навчального матеріалу та його викладанні, у виконанні корисних розробок для конкретних суб'єктів господарювання, а також у пошуку стабільних закономірностей в економічних процесах задля одержання знань, що могли б претендувати на статус наукових. Зрозуміло, що останні можуть слугувати основою і для навчального матеріалу, і для суспільних практик. Однак при цьому виникають ситуації, в яких викладач бере участь у трьох суміжних, але

різних формах діяльності, досягнення результатів високого рівня у кожній з яких одночасно має підстави бути проблематичним.

Наведене у достатньо загальному плані представляє діяльність викладача-дослідника з економічної тематики, яка може здаватись цілком зрозумілою і такою, що має тривіальне пояснення. Однак, чи дійсно викладачі університетів країни за наявних соціально-економічних та організаційно-фінансових чинників досягають «досконалості» [10] в освіті, наукових дослідженнях і прикладних розробках? У пошуку відповідей в аспектах ґрунтовності досліджень з економічної тематики, практичної корисності та наукової цінності результатів вітчизняних вчених автор пропонує дослідити їх публікації у фахових журналах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку фахівців [4–7], невід’ємною складовою педагогічної діяльності, зокрема у вищій освіті, є напрацювання викладачами власного спектра педагогічних і предметних педагогічних знань. Представниками Американської асоціації досліджень освіти та інших фахових спільнот [4–7] доведено, а у роботах автора підтверджено [3], що якісна викладацька діяльність потребує цілеспрямованих досліджень та розробок, які мають інші цілі та ознаки, ніж діяльність наукових працівників – професійних дослідників. Викладання в університеті – це окрема галузь пізнання та навчально-виховної діяльності, що потребує специфічних досліджень і розробок, значної інтелектуальної праці, зусиль та особливих здібностей [3].

Економічні дослідження як представник соціогуманітарного пізнання мають на меті одержання знань задля потреб суспільних практик. Відповідно до сучасних уявлень економіка, перш за все, має справу із виробництвом, обміном, розподілом і споживанням товарів та послуг, однак можна заперечувати, що вона «стосується ще багато чого» [11], зокрема людської діяльності, широкого спектра суспільних практик. Д. М. Кейнс [12] зазначав, що економіка – це наука про мислення у термінах моделей і вона поєднана із мистецтвом їхнього вибору. За фон Гайском [9], економічне пізнання завжди ставило завдання не так винайти загальні закономірності, як створити корисні приписи для практики, що залежать від людських цілей, цінностей та обставин. Воно поєднує усвідомлення як сталих причинно-наслідкових зв’язків, так і тимчасових мінливих факторів.

Як відзначає П. Девідсон [13], характеристики науки вимагають жорсткості, послідовності та математичності, однак це може стосуватися лише частини економічного пізнання і цього не можна вимагати від описів людиновимірних процесів. За А. Рубінштейном [14, с. 166], економічні математичні моделі є зразками наукового знання, однак, чим більш формалізованими вони є, тим менше вони представляють реальність. А. Форд вважає, що економічне пізнання надає можливість значною мірою передбачити зміни процесів, однак прогнозуєча сила не так важлива для нього; важливішою є здатність генерувати розуміння економічних аспектів соціальної реальності, «пропонувати потужні метафори щодо природи економічного феномена» [15, с. 107]. Р. Дахіс вказує на те, що набуття економікою ознак науки має передбачити ще більше бажання економістів перевіряти їхні теорії та спростовувати їх, якщо треба, а «справжнє передбачення» повинне стати головною метою. Для того щоб економіка була наукою, треба «штовхати нашу методологію у правильних напрямках» [16, с. 19].

У підсумку аналізу публікацій слід говорити про те, що економічне пізнання далеко не у кожному дослідженні реалізується як наукове. Тому для набуття їх пізнавальним результатом відповідності нормам і ознакам науки фахівці у галузі економіки повинні докласти певних зусиль, що можуть розглядатись як додаткові (*не обов’язкові?*) при вирішенні конкретних прикладних завдань.

У цьому контексті виявляється недослідженою складова «проблеми науки в університеті»: як викладачі-дослідники в університетах, зокрема у вітчизняних, долають виклики щодо поєднання декількох видів інтелектуальної діяльності, що є суміжними, але різними? Як в університетах фахівці з економіки вирішують питання створення та застосування якісного педагогічного знання, прикладних досліджень та розробок на замовлення конкретних суб’єктів господарювання зі створенням знань, що можуть відповідати критеріям, нормам та ознакам науковості?

По суті, йдеться про те, що, крім відомої та певною мірою дослідженої проблеми розвитку науки в університетах [3], зокрема у вітчизняних, ми підійшли до формулювання пов’язаної з нею, але дещо іншої проблеми. Остання стосується поєднання вченими економічних галузей пізнання і спеціальностей викладацької (освітньої) діяльності, практично орієнтованих (прикладних) економічних досліджень і розробок із науково-дослідною діяльністю. Інакше кажучи, можна говорити про постановку проблеми поєднання вченими університетів освітньої, науково-дослідної та орієнтованої на потреби суспільних практик дослідницько-розробницької діяльності.

Метою статті є дослідження проблеми результативності поєднання вченими-викладачами університетів трьох суміжних видів діяльності: освітньої, прикладних досліджень та розробок у галузі економіки, а також створення економічних знань, що можуть кваліфікуватись як наукові.

Метод дослідження. У нашому дослідженні розглядається пізнавально-практичний доробок з економічної тематики вітчизняних вчених на основі аналізу їхніх статей у наукових журналах.

Головним епістемологічним підґрунтям нашого методу дослідження є принцип достатньої підстави [16, 17]. На цій основі буде розглядатись те, наскільки результати – судження та інші положення статей вчених університетів – мають підставу. Як останні будемо оцінювати міркування, обґрунтування, доведення, пояснення та/або посилання на публікації інших вчених. Окрім достатності підстав суджень (положень), нас буде цікавити, наскільки авторами статей доведено їх наукову новизну та практичну корисність.

При розгляді кожної статті будемо оцінювати кількість джерел у списку літератури, зокрема українських авторів, що дає можливість зробити висновки щодо використання авторами статті як світового, так і вітчизняного доробку. Будемо також оцінювати кількість посилань на джерела зі списку літератури у тексті статей, що є важливою характеристикою наявності підстав для відповідних фрагментів. Використовуючи ці кількісні показники, можна оцінити як загальну джерельну базу статті, так і підстави для окремих суджень, пропозицій, визначень та інших положень авторів. Як добре відомо, якщо судження авторів статті супроводжується посиланням на певне джерело зі списку, це не доводить його справедливості чи незаперечності, однак вказує на публікацію інших як таку, що може містити необхідні обґрунтування та доведення.

Показники кількості посилань і цитувань, а також співвіднесення їх із конкретними положеннями досліджуваних статей дають певну можливість розглядати ці положення із позицій ґрунтовності їх підстав. Однак вони представляють лише певну обмежену інформацію щодо достатності підстав для суджень. Тому наступним кроком нашого дослідження є розгляд змісту положень, що наведені авторами, на предмет оцінювання достатності їх підстав у тексті відповідної статті. Зрозуміло, що змістовне оцінювання фрагментів тексту у нашому дослідженні не може бути позбавлене суб'єктивних аспектів їх сприйняття. Разом із тим, нашим припущенням є те, що текст статті певною мірою має бути орієнтованим на його суб'єктивне оцінювання читачами, що можуть бути як фахівцями з відповідної економічної тематики, так і іншими зацікавленими особами, зокрема й такими, що досліджують його з позицій загальнонаукової методології та теорії пізнання.

Метод нашого дослідження не передбачає строгого оцінювання суджень на предмет їх підстави виключно як достатньої чи недостатньої, їх «строгої» істинності або хибності. Напрацьовуючи нашу оцінку, будемо говорити про те, чи *бракує* певним судженням підстав використовувати модальність *можливого*. Будемо використовувати поняття принципу достатньої підстави як такого, що для цього випадку реалізується через «можливе пояснення» [17]. Задля оцінювання будемо розглядати достатність підстав для суджень, якої може бракувати через їхню недостатню обґрунтованість та доведеність, неповноту, багатозначність, суперечливість, хибність.

Іншими предметами нашого оцінювання суджень та інших положень статей будуть обґрунтованість і доведеність їх наукової новизни та практичної корисності, які може бути лише проголошено, частково обґрунтовано або доведено у порівнянні з аналогами. Однак ми будемо не доводити наукову новизну та практичну цінність положень статей, а аналізувати, якою мірою їх автори довели це.

Те, як автори обґрунтовують науковість своїх положень, будемо співвідносити з певними її критеріями, нормами та ознаками, які напрацьовані багатьма фахівцями світу, зокрема з тими, що визначені С. Б. Кримським [8] та узагальнені у наших попередніх роботах. Враховуючи багатозначність поняття науковості, будемо використовувати спрощене оцінювання того, якою мірою наведене авторами статей:

- стосується пошуку закономірностей, регулярностей, механізмів і причинно-наслідкових зв'язків соціально-економічних феноменів і процесів «як вони є»;
- використовує процедури емпіричного підтвердження та спростування;
- забезпечує передбачення і прогнозування, яким чином запропоноване порівнювалось із наявними аналогами і прототипами;
- застосовує абстракції, ідеалізації, узагальнення, моделі, а також чи започатковують або доповнюють автори гіпотези, теорії та концепції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи питання дослідження аспектів проблеми єдності та суперечності освітньої, науково-дослідної (далі НД) та практично орієнтованої (практичної) прикладної дослідницько-розробницької діяльності (далі ППДР), слід відзначити, що завдяки напрацюванням колишнього президента Американської асоціації досліджень освіти Л. С. Шульмана та його послідовників, зокрема й нашому доробку [3], наявність суперечності між освітою та наукою в університетах у діяльності викладача набуває нових підстав.

У наших попередніх дослідженнях було обґрунтовано [3], що цілі, цінності та результати досліджень наукових працівників [18] (дослідників) і викладачів університетів мають підстави відрізнятися:

1. Головним результатом вченого-дослідника є створене ним знання за певним предметом досліджень, тоді як для вченого-викладача – створене ним знання за відповідним предметом, що насичене педагогічними засобами, орієнтовано на навчання конкретних (груп) осіб. І викладач університету, і дослідник можуть одержувати наукове знання за певним предметом і галуззю пізнання. Однак для дослідника власне нове наукове знання виступає основною метою досліджень. Для викладача і наукове, і суміжне з ним науково-практичне знання, що за відношенням до освітнього процесу має кваліфікуватись як СК [4, 5], є лише джерелом іншого когнітивного результату, орієнтованого на навчання – знання РСК. СК окремого викладача являє собою усвідомлені ним результати досліджень світової фахової спільноти у поєднанні з власними когнітивними результатами щодо певного предмета досліджень. РСК являє собою поєднання змісту предмета і педагогіки, містить презентації, аналогії, ілюстрації, приклади тощо. Однак, окрім СК і РСК, викладач повинен володіти, як мінімум, «загальним педагогічним знанням» і «знанням контексту», знанням щодо навчальних програм і курсів, знанням щодо осіб, які навчаються, знанням цілей, методів і засобів освіти [5].

2. Друга розбіжність між дослідником і викладачем виникає як різниця між широким змістом навчальних курсів і глибоким пізнанням за вузьким предметом. Викладач часто повинен подавати у навчальних курсах широкий матеріал, головним для викладача є максимально повне охоплення предмета, а не лише доведення студентам результатів власних досліджень. Викладач має представляти когнітивний матеріал інших фахівців, зокрема й тоді, коли стосовно цього матеріалу він не набув незаперечної виправданої переконаності, тобто не усвідомив його як власне знання. Натомість, дослідник має справу з глибоким пізнанням предмета дослідження за певною проблематикою, і його метою є одержання саме власного доведеного і емпірично перевіреного знання.

3. Третя розбіжність. Вже було відзначено, що викладач повинен доводити студентам весь актуальний доробок людства, але певна складова останнього може не мати наукової новизни. На відміну від цього, для дослідника новизна створюваних ним знань є однією з цілей досліджень, вимогою діяльності.

4. Має місце й те, що викладач, на відміну від дослідника, повинен витратити значний час та зусилля на освітню діяльність і має менше ресурсів на власні дослідження та розробки.

Дещо менш очевидним в економіці та інших соціогуманітарних галузях пізнання є розмежування ППДР із НД. Тут йдеться не лише про тривалий і все ще актуальний спір про те, якою мірою економіка є наукою [9–15]. Справа також у тому, що, керуючись метафорами про науку і не-науку, у колах політиків та менеджерів, зокрема в Україні, існує думка про те, що держава повинна підтримувати саме «наукові» дослідження, про що свідчить і Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [18]. У той же час вважається, що ППДР повинні підтримувати зацікавлені представники та структури суб'єктів господарювання. Зосередимось на розгляді того, якою мірою і НД, і ППДР представлені у достатньо цілісних формах – статтях у наукових журналах.

Наше дослідження матиме обмеження щодо повнішого аналізу саме робіт вітчизняних вчених університетів. Однак для цього має місце певна підстава. На думку автора [3], соціально-економічна та організаційно-політична ситуація в Україні загострює певні проблеми, що мають місце і в розвинених країнах, про що, наприклад, йдеться у роботах британських вчених [2]. А тому проблематичність щодо єдності та розмежування освіти, НД і ППДР може виглядати рельєфніше саме на прикладах результативності цих видів діяльності в Україні.

У таблиці 1 при оцінюванні підстав, наукової новизни та практичної корисності використовується наступне:

- брак підстав спрощено будемо розглядати як відсутність або недостатність пояснень, обґрунтувань, доказів; для запозичених і вже відомих ідей, положень – посилань на відповідні публікації;

- наукову новизну результатів будемо розглядати як: 0 – не визначено; 1 – проголошено або мають місце певні ознаки; 2 – частково обґрунтовано авторами; 3 – значною мірою обґрунтовано, доведено авторами; 4 – переконливо доведено авторами порівняно з аналогами та прототипами;

- практичну корисність результатів будемо розглядати як: 0 – не визначено; 1 – проголошено або мають місце певні ознаки; 2 – обґрунтовано авторами для окремого випадку; 3 – значною мірою обґрунтовано, доведено авторами; 4 – переконливо доведено авторами порівняно з аналогами та прототипами.

Також у нашому дослідженні немає підстав наводити назви публікацій, прізвища авторів та будь-які інші дані про них, за винятком того, що всі вони мають відношення до викладання, досліджень та/або навчання у вітчизняних вищих закладах освіти. Однак коректне представлення результатів вимагає можливості їхньої перевірки зацікавленими фахівцями. Тому скористаємося для ідентифікації статей номерами сторінок у журналах, на яких вони викладені (таблиця 1).

Таблиця 1 – Результат аналізу статей вітчизняних авторів з економічної тематики

Сторінки статті в журналі	Цитовані джерела / з них українських авторів	Кількість посилань у тексті на джерела зі списку / з них у розділах «виклад основного матеріалу» і «висновки»	Підстав бракує: окремим судженням / більшості висновків	Доведеність авторами наукової новизни (0 – 4)	Доведеність авторами практичної корисності (0 – 4)
Наукові записки НаУКМА, економічні науки, 2019, т. 4, вип. 1					
3-8	23 / 2	24 / 3	так / ні	1	3
9-13	8 / 8	9 / 9	так / так	0	1
14-19	10 / 3	10 / 2	так / так	0	2
20-26	7 / 4	10 / 7	так / ні	1	2
27-33	13 / 7	15 / 9	так / так	0	1
34-40	4 / 4	8 / 4	так / так	0	1
Вісник ЛТЕУ, економічні науки, 2019, вип. 58					
5-17	31 / 30	41 / 10	так / ні	0	2
26-31	3 / 3	6 / 6	так / так	0	0
32-36	11 / 11	5 / 5	так / так	0	0
44-49	10 / 10	22 / 18	так / ні	0	2
50-54	10 / 10	13 / 4	так / ні	0	1
Intellectual Economics, 2020, № 14 (1), Литва					
31-44	26 / 22	45 / 34	так / ні	1	2
45-66	33 / 18	54 / 34	так / ні	0	2
67-75	10 / 10	10 / 4	так / так	0	1
76-88	19 / 11	19 / 5	так / так	0	1
89-112	46 / 13	40 / 0	так / ні	1	2

Розроблено автором за даними журналів [19–21]

Відзначимо те, що значній частині суджень і результатів вітчизняних авторів бракує підстав як таких, що (можуть бути) відомі зі світового досвіду. Часто бракує посилань на публікації інших авторів, особливо закордонних. Наукова новизна результатів, як правило, навіть не декларується, а тим більше не обґрунтовується і не доводиться, хоча інколи у текстах мають місце її ознаки – спроби створити математичні моделі, використати математичний апарат для розрахунків, визначити закономірності, ставити задачі щодо прогнозування і передбачення тощо. Натомість переважна більшість статей представляє практичні результати, однак доведенню їх корисності бракує обґрунтувань і доказів. У проаналізованих статтях немає жодного випадку доведення переваг

результатів досліджень і розробок їх авторів порівняно з уже відомими у світі аналогами і прототипами.

Відзначимо, що у статтях з економічних наук і суспільних практик закордонних авторів, особливо для країн із розвинутими системами науки, суттєво більше публікацій як представлено у списках посилань, так і використовується у текстах (таблиця 2).

Таблиця 2 – Приклади кількості використаних джерел і посилань у статтях закордонних авторів

Журнал, рік, том, номер, країна	Кількість розглянутих статей	Середня кількість джерел у списку літератури	Середня кількість посилань у тексті на джерела зі списку
Journal of Economics and Business, vol. 107, США	4	38	60
Quantitative Finance and Economics, 2020, vol. 4, США	4	34	64
Economics, 2020, vol. 14, ФРН	4	48	61
Economics & Sociology, 2020, vol. 13, Польща	4	51	81
Scientific Annals of Economics and Business, vol. 67 (2), Румунія	4	34	47

Розроблено автором за даними журналів [22–26]

Дискусія та висновки. Наше дослідження вказує на те, що статтям з економічної тематики вітчизняних вчених вищих закладів освіти часто бракує пояснення, обґрунтування та доведення суджень, пропозицій і навіть тих положень, що пропонуються як результати. У цьому мають місце декілька аспектів.

По-перше, стосовно достатності підстав суджень через обмеженість використання світового досвіду, що пов'язано з обмеженим використанням посилань у тексті та «короткими» списками літератури.

Як про це свідчить наш аналіз наведених публікацій, мають місце ситуації, коли вітчизняні автори не обґрунтовують певні положення, які вони використовують у статтях, що виглядають відомими або тривіальними. Звернемо увагу на те, що тривіальність певного судження соціально-економічного характеру для одних фахівців може не бути такою для інших.

Так, наприклад, пропозиції щодо усунення «перешкод для формування результативної системи соціальної відповідальності», що наведені у статті на сторінках 32-36 Вісника ЛТЕУ, зокрема положення щодо «визначення норм соціальної відповідальності та їх безперечне виконання» [20], виглядають цілком зрозумілими і тривіальними. Однак загальна проблема соціально-економічної відповідальності, зокрема у її складовій щодо «відповідальних досліджень та інновацій» (у закордонних джерелах англійською мовою – *responsible research and innovations* [27]), визнана важливою і привертає в останні роки багато уваги у розвинених країнах [28, 29].

Можливо, справа в тому, що вітчизняні фахівці часто намагаються знайти лише окреме рішення завдання, що постає перед ними у практичному вимірі, не звертаючись до світового досвіду. Тому відсутність опрацювання останнього та брак посилань на наявний доробок із порушеної та суміжних проблем і відрізняє практично-орієнтовану роботу від науково-практичної. Спіратись на широкий світовий досвід – одна з норм наукового пізнання, якої, як правило, намагаються дотримуватись закордонні вчені, на відміну від багатьох вітчизняних фахівців у галузях соціогуманітарного пізнання, про що свідчить і наш аналіз публікацій.

По-друге, стосовно наукового результату і наукової новизни. У нашому дослідженні проаналізовано наявність і доведеність авторами статей у публікаціях наукової новизни результатів. Можна говорити про те, що у статтях, які отримали оцінку «1» у відповідній графі, використовуються методи та/або засоби, що можуть претендувати на науковість, однак це не доводилось авторами у прийнятих у науці формах.

Згадаємо, що статті вчених часто стають підґрунтям не лише для суспільних практик, а й для дисертаційних робіт, які мають бути носіями не лише практичної корисності, а й результатів, що

повинні кваліфікуватись як наукові. Як відомо, «наукові ступені ... присуджуються особам, які мають ... значні досягнення в певній галузі науки», а «дисертація повинна містити висунуті здобувачем науково обгрунтовані теоретичні або експериментальні результати, наукові положення ... свідчити про особистий внесок здобувача в науку» [30]. Виникає, однак, запитання: про яку науковість йдеться у нормативних документах України і як це співвідноситься із текстом проаналізованих статей?

Наші дослідження доводять, що в офіційних документах [18, 30] йдеться про науку і науковість у певному «широкому сенсі» [31], а не у «вузькому», що представлений критеріями у статті С. Б. Кримського [8] та розглядається М. Манером [32] при демаркації науки, паранауки і псевдонауки. Однак стосовно економічного пізнання можна говорити про те, що його науковість у методологічному вимірі потребує підтвердженості (тестованості) та критичного ставлення до суджень, пояснювальної та передбачувальної «сили» [32], відтворюваності та продукування нового знання, що пояснює феномени більш повно та ґрунтовно, ніж наявний світовий доробок. Тому порівняння запропонованого із наявним у світовому доробку виступає важливішим методом наукового доведення [33].

Аналіз наведених статей цілком підтверджує те, що їх тексти часто мають позитивно-нормативний характер. За В. Хендсом [34], йдеться про позитивно-нормативну дихотомію, єдність та суперечність між «тим, що є» і «тим, що має бути», зокрема дихотомію між фактом і цінністю [34, с. 237]. Однак у досліджуваних статтях часто домінує «те, що має бути» у певному «*проективному*» сенсі щодо створення нових приписів і регламентів економічної діяльності, що мають кваліфікуватись як мистецтво, методика, технологія і у принципі можуть бути, за Аристотелем [35], «тими чи іншими». Так, наприклад, у статті «5-17» йдеться про «створення інтегрованих господарських комплексів у формі місцевих агрокластерів». Останній, на думку автора, «може і має стати ключовим фактором» розвитку та забезпечення сільської території. Однак такий висновок у *загальному плані* не може бути остаточно ні спростованим, ні доведеним, тобто, за К. Р. Поппером [36], виходить за межі науки. Пропозиція економічного характеру може стати конструктивною лише у конкретних обставинах, про що пише фон Гайєк [9]. Стаття «5-17» може бути корисною, однак ця корисність має не так науковий, як філософсько-практичний сенс. Така корисність публікацій залежить від того, як вони спираються на узагальнення, доведені закономірності, а також на широкий досвід, що має бути представлений у цитуваннях на джерела не лише вітчизняної, а й світової літератури.

Те, що може бути тим чи іншим за Аристотелем [35], у своєму обґрунтуванні повинне спиратися на *достатні* підстави [16], зокрема й на достатньо повні інтерпретації світового досвіду, що представлені не взагалі за тематикою, а для конкретних пропозицій, які наведено авторами у текстах. Слід говорити про те, що створення нових або вдосконалення існуючих форм і структур економічної діяльності *можуть і повинні мати* практичну цінність. Однак як такі, що можуть бути тими чи іншими, запропоновані рішення у вимірі науки мають спиратися на встановлені закономірності, досліджені механізми та визначені причинно-наслідкові зв'язки, що діють із необхідністю бодай за певних визначених обставин, «за інших рівних умов» [11].

Відзначимо, що від публікацій вітчизняних авторів у закордонних журналах, зокрема й тих, що обліковуються у наукометричній системі Скопус [21], можна було очікувати більш широкого використання світового досвіду, представленого відповідними посиланнями на публікації закордонних фахівців. Наш аналіз показує, що певні статті вітчизняних авторів у закордонному журналі [21] дійсно набули більшої кількості та якості посилань і це сприяло обґрунтованості практичної корисності, однак їх наукова складова не набула суттєвих змін.

У підсумку за результатами нашого аналізу публікацій можна говорити про те, що розглянуті економічні статті вчених вітчизняних університетів мають переважно не науковий, а більш практичний, нормативно-практичний, і лише інколи – науково-практичний характер. Наведене свідчить про те, що основна дослідна діяльність авторів статей значною мірою може кваліфікуватись як практично орієнтована, тоді як одержання знань «у науковому спектрі» – наукові та науково-практичні дослідження – виявляються незавершеними у плані виокремлення наукового результату та доведення його новизни. Аналіз статей підтверджує, що домінування ППДР у вирішенні економічних завдань і применшення ролі складової НД має місце тоді, коли у «глибокій науці» *не вмотивовано потреби*. Вчені вирішують конкретні завдання практики та не вбачають за необхідне звертатися до більш абстрактних і загальних методів науки, хоча це могло б бути корисним і для їхньої навчальної

діяльності. Суто практичні завдання постають перед вченими університетів як важлива складова їх професійної діяльності, в якій часто «тут і зараз» більш важливим є достатньо надійний і емпірично адекватний результат, а не глибока обґрунтованість методу, яким його одержано.

У проаналізованих статтях не було зафіксовано положень, що характеризували б фрагменти РСК – «педагогічного знання змісту» [4–7], однак таке знання, безперечно, має напрацьовуватись викладачами вищих закладів освіти. Відзначимо, що нормативно-правові документи країни [18, 30] фактично вимагають від науково-педагогічних працівників університетів, зокрема й економічних спеціальностей, здійснення наукової та/або науково-технічної діяльності, тоді як головною для викладачів-економістів є освітня діяльність і часто виявляються ППДР. А останні, за сучасними інтерпретаціями типології Аристотеля, більш належать до «практичної мудрості» [35], ніж до науки у «вузькому сенсі».

Результатом нашого дослідження, що певною мірою може претендувати на оригінальність і новизну, є те, що вимоги якісного педагогічного забезпечення освіти [4–7], орієнтація на досягнення «досконалості досліджень» і «досконалості досліджень для інновацій» [10], вимоги щодо результативності наукової діяльності [18, 30] у поєднанні можуть бути проблематичними для викладачів університетів. Зокрема, викладачі економічних спеціальностей повинні одержувати високі результати у трьох суміжних, але дещо різних видах діяльності – освітній, економіко-практичних розробках і науково-економічних дослідженнях. Ці три діяльності доповнюють одна одну, однак їх поєднання відповідно до нашого аналізу статей не завжди є природним для *реального* економіко-практичного пізнання, що потребує уваги при оцінюванні та стимулюванні діяльності викладачів.

Наведене розширює раніше отримані автором результати [3], доповнює доробок із проблеми розмежування освіти та досліджень Л. С. Шульмана і його послідовників [4–7] і надає, порівняно з наведеними у роботі Д. Мінгерса і Л. Уайта [2], нові підстави для обґрунтування потреби акцентованого і різного стимулювання освітньої діяльності, ППДР і НД у сфері економічного пізнання. Вимогу щодо адекватного стимулювання різних, але поєднаних видів діяльності можна розглядати як таку, що спирається на певні закономірності феномена сучасного функціонування та розвитку вищої освіти, прикладних розробок і досліджень у галузі економіки.

Наші напрацювання можуть сприяти, у відповідних аспектах, вдосконаленню систем стимулювання і розвитку вищої освіти та науки, зокрема у нашій країні. Одержані у роботі результати може бути доцільним доповнювати у напрямках пізнання поєднання в університетах освіти, досліджень та розробок, механізмів трансферу технологій та обміну знаннями, зокрема у межах сучасних форм інноваційних систем та підприємницьких екосистем.

Список використаної літератури

1. Deem R. The English teaching excellence (and student outcomes) framework: Intelligent accountability in higher education? *Journal of Educational Change*. 2020. № 21. P. 215–243.
2. Mingers J., White L. Throwing out the baby with the bathwater: The undesirable effects of national research assessment exercises on research. 2015. URL: <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1502/1502.00658.pdf>
3. Порев С. М. Результативність та невикористані можливості університетської науки в Україні. *Світогляд*. 2020. Т. 15, № 3 (83). С. 3–10.
4. Shulman L. S. Those who understand: Knowledge growth in teaching. *Educational Researcher*. 1986. Vol. 15, № 1. P. 4–14.
5. Shulman L. S. Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. *Harvard Educational Review*. 1987. Vol. 57, № 1. P. 1–22.
6. Hashweh M. Pedagogical content knowledge: Twenty-five years later / *From teacher thinking to teachers and teaching: The evolution of a research community*, C. J. Craig, P. C. Meijer & J. Broeckmans (eds.). Bingley, UK: Emerald Group Publishing, 2013. P. 115–140.
7. Nind M. A new application for the concept of pedagogical content knowledge: teaching advanced social science research methods. *Oxford Review of Education*. 2020. Vol. 46, № 2. P. 185–201. DOI: 10.1080/03054985.2019.1644996
8. Кримський С. Б. Наука як феномен цивілізації. *Вісник НАН України*. 2003. № 3. С. 7–20.
9. Hayek F. A. The use of knowledge in society. *American Economic Review*. 1945. Vol. 35, № 4. P. 519–530.
10. Chang H. Peer review of the Ukrainian research and innovation system (Horizon 2020 Policy Support Facility). Luxembourg: Publications Office of the EU, 2016.
11. Hausman D. M. Philosophy of economics. *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Fall 2018 Edition, E. N. Zalta (ed.). URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/economics/>

12. Keynes K. M. Letter of 4 July 1938 to R. F. Harrod, reprinted in *The collected writings of John Maynard Keynes*, 14, D. Moggridge (ed.). London: Macmillan, 1973.
13. Davidson P. Is economics a science? Should economics be rigorous? *Journal of Post Keynesian Economics*. 2012. Iss. 59.
14. Rubinstein A. Comments on economic models, economics, and economists: Remarks on economics rules by Dani Rodrik. *Journal of Econ. Literature*. 2017. Vol. 55, № 1. P. 162–172.
15. Fforde A. Economics as a science: Understanding its procedures and the irrelevance of prediction. Victoria University, Australia. *Real World Economic Review*. 2017. Iss. 81.
16. Dahis R. Is economics a science? Well, not yet. *SSRN Electronic Journal*. 2018. P. 1–22. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3036961
17. Melamed Y. Y., Lin M. Principle of sufficient reason. *The Stanford encyclopedia of philosophy*, E. N. Zalta (ed.). 2020. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/sufficient-reason/>
18. Pruss A. R. The principle of sufficient reason: A reassessment. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 351 p.
19. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», № 848-VIII, редакція від 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 10.09.2020).
20. Наукові записки НаУКМА. (Економічні науки). 2019. Т. 4. Вип. 1. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/14654>
21. Вісник ЛТЕУ. (Економічні науки). Львів: ЛТЕУ, 2019. Вип. 58. 136 с. URL: http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdiyl/Naukovi_Vydannya/Vydan_Ekon/Docs/2020.02.25_Visnik_EkonNauk_58.pdf
22. Intellectual Economics. 2020. № 14 (1). URL: <https://www3.mruni.eu/ojs/intellectual-economics/>
23. Journal of Economics and Business. 2020. Vol. 107. URL: <https://www.sciencedirect.com/journal/journal-of-economics-and-business/vol/107/suppl/C>
24. Quantitative Finance and Economics. 2020. Vol. 4. URL: <https://www.aimspress.com/journal/QFE>
25. Economics. 2020. Vol. 14. URL: <http://www.economics-ejournal.org/>
26. Scientific Annals of Economics and Business. Vol. 67, № 2. URL: <http://saeb.feaa.uaic.ro/index.php/saeb/issue/view/36/showToc>
27. Economics & Sociology. 2020. Vol. 13, № 2. URL: https://www.economics-sociology.eu/?en_vol.-13-no-2-2020,66
28. Von Schomberg R. A vision of responsible innovation / R. Owen, M. Heintz, J. Bessant (eds.). Responsible Innovation. 2013. London: John Wiley, forthcoming.
29. Martinuzzi A., Blok V., Brem A., Stahl B. Responsible research and innovation in industry – challenges, insight and perspectives. *Sustainability*. 2018. Vol. 10, № 702.
30. Jakobsen S.-E., Fløysand A., Overton J. Expanding the field of Responsible Research and Innovation (RRI) – from responsible research to responsible innovation. *European Planning Studies*. 2019. Vol. 27, № 12. P. 2329–2343.
31. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» від 24 липня 2013 р. № 567, редакція від 23.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-%D0%BF#Text>
32. SAPEA, Science Advice for Policy by European Academies. Making sense of science for policy under conditions of complexity and uncertainty. Berlin: SAPEA, 2019. URL: <https://doi.org/10.26356/MASOS>
33. Mahner M. Demarcating science from non-science / *Handbook of the philosophy of science: General philosophy of science – focal issues*, T. Kuipers (ed.). Amsterdam: Elsevier, 2007. P. 515–575.
34. Lacatos I. The methodology of scientific research programmes. Cambridge University Press, 1978. 257 p.
35. Hands W. The positive–normative dichotomy and economics. *Philosophy of economics / Handbook of the philosophy of science*. Amsterdam, 2012. P. 219–239.
36. Aristotle. The Nicomachean ethics. Transl. by D. Ross; revised by L. Brown. Oxford University Press Inc., 2009. xliii+277 p.
37. Popper K. R. The logic of scientific discovery. London and New York: Routledge, 2002. 513 p.

References

1. Deem, R., Baird, J. (2020), "The English teaching excellence (and student outcomes) framework: Intelligent accountability in higher education? ", *Journal of Educational Change*, vol. 21, pp. 215–243.
2. Mingers, J., White, L. (2015), "Throwing out the baby with the bathwater: The undesirable effects of national research assessment exercises on research", available at: <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1502/1502.00658.pdf>
3. Porev, S. M. (2020), "Effectiveness and untapped opportunities of university science in Ukraine" ["Rezultatyvniŭ ta nevykorystani mozhlyvosti universytets'koyi nauky v Ukraini"], *Svitohlyad*, vol. 15, No. 3 (83), pp. 3–10. [in Ukrainian].
4. Shulman, L. S. (1986), "Those who understand: Knowledge growth in teaching", *Educational Researcher*, vol. 15, No. 1, pp. 4–14.

5. Shulman, L. S. (1987), "Knowledge and teaching: Foundations of the new reform", *Harvard Educational Review*, vol. 57, No. 1, pp. 1-22.
6. Hashweh, M. (2013), "Pedagogical content knowledge: Twenty-five years later", *From teacher thinking to teachers and teaching: The evolution of a research community*, C. J. Craig, P. C. Meijer & J. Broeckmans (eds.), Emerald Group Publishing, Bingley, UK, pp. 115-140.
7. Nind, M. (2020), "A new application for the concept of pedagogical content knowledge: teaching advanced social science research methods", *Oxford Review of Education*, vol. 46, No. 2, pp. 185-201. DOI: 10.1080/03054985.2019.1644996
8. Kryms'kyy, S. B. (2003), "Science as a phenomenon of civilization" ["Nauka yak fenomen tsyvilizatsiyi"], *Visnyk NAN Ukrainy*, No. 3, pp. 7-20. [in Ukrainian].
9. Hayek, F. A. (1945), "The use of knowledge in society", *American Economic Review*, vol. 35 (4), pp. 519-530.
10. Chang, H. (2016), *Peer review of the Ukrainian research and innovation system* (Horizon 2020 Policy Support Facility), Publications Office of the EU, Luxembourg.
11. Hausman, D. M., (2018), "Philosophy of Economics", *The Stanford encyclopedia of philosophy* (Fall 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), available at: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/economics/>
12. Keynes, K. M. (1938), "Letter of 4 July 1938 to R. F. Harrod", reprinted in *The collected writings of John Maynard Keynes*, 14 (1973), D. Moggridge (ed.), Macmillan, London.
13. Davidson, P. (2012), "Is economics a science? Should economics be rigorous? " *Journal of Post Keynesian Economics*, iss. 59.
14. Rubinstein, A. (2017), "Comments on economic models, economics, and economists: remarks on economics rules by Dani Rodrik", *Journal of Econ. Literature*, vol. 55 (1), pp. 162-172.
15. Fforde, A. (2017), "Economics as a science: understanding its procedures and the irrelevance of prediction", Victoria University, Australia, *Real World economic review*, iss. 81.
16. Dahis, R. (2018), "Is economics a science? Well, not yet". *SSRN Electronic Journal*, pp. 1-22, available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3036961
17. Melamed, Y. Y., Lin, M. (2020), "Principle of sufficient reason", *The Stanford encyclopedia of philosophy*, E. N. Zalta (ed.), available at: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/sufficient-reason/>
18. Pruss, A. R. (2006), *The principle of sufficient reason: A reassessment*. Cambridge University Press, Cambridge, 351 p.
19. Law of Ukraine "On scientific and scientific-technical activities", No. 848-VIII, version dated 03.07.2020, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (accessed on: 10.09.2020). [in Ukrainian].
20. Naukovi zapysky NaUKMA, (Ekonomichni nauky) (2019), vol. 4, No. 1, available at: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/14654>
21. Visnyk LTEU, (Ekonomichni nauky) (2019), Lviv, vol. 58, 136 p., available at: http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdyly/Naukovi_Vydannya/Vydan_Ekon/Docs/2020.02.25_Visnik_EkonNauk_58.pdf
22. Intellectual Economics (2020), No. 14 (1), available at: <https://www3.mruni.eu/ojs/intellectual-economics/>
23. Journal of Economics and Business (2020), vol. 107, available at: <https://www.sciencedirect.com/journal/journal-of-economics-and-business/vol/107/suppl/C>
24. Quantitative Finance and Economics (2020), vol. 4, available at: <https://www.aimspress.com/journal/QFE>
25. Economics (2020), vol. 14, available at: <http://www.economics-ejournal.org/>
26. Scientific Annals of Economics and Business, vol. 67 (2), available at: <http://saeb.feaa.uaic.ro/index.php/saeb/issue/view/36/showToc>
27. Economics & Sociology (2020), vol. 13, No. 2, available at: https://www.economics-sociology.eu/?en_vol.-13-no-2-2020,66
28. Von Schomberg, R. (2013), "A vision of responsible innovation". In: R. Owen, M. Heintz and J. Bessant (eds.) *Responsible Innovation*. John Wiley, forthcoming, London.
29. Martinuzzi, A., Blok, V., Brem, A., & Stahl, B. (2018), "Responsible research and innovation in industry – challenges, insight and perspectives", *Sustainability*, vol. 10, No. 702. doi:10.3390/su10030702
30. Jakobsen, S.-E., Fløysand, A. & Overton, J. (2019). "Expanding the field of Responsible Research and Innovation (RRI) – from responsible research to responsible innovation", *European Planning Studies*, vol. 27, No. 12, pp. 2329-2343.
31. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Procedure for awarding scientific degrees" dated July 24, 2013 No. 567, version dated 23.07.2020 [Kabinet Ministriv Ukrainy. Postanova "Pro zatverdzhennya Poryadku prysudzhennya naukovykh stupeniv" vid 24 lypnya 2013, No. 567, redaktsiya vid 23.07.2020], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-%D0%BF#Text> (accessed on: 10.09.2020).
32. SAPEA, Science Advice for Policy by European Academies (2019), *Making sense of science for policy under conditions of complexity and uncertainty*, SAPEA, Berlin, available at: <https://doi.org/10.26356/MASOS>
33. Mahner, M. (2007), "Demarcating science from non-science". In *Handbook of the philosophy of science: General philosophy of science. Focal issues*, T. Kuipers (ed.), Elsevier, Amsterdam, pp. 515-575.

34. Lacatos, I. (1978), *The methodology of scientific research programmes*, Cambridge University Press, 257 p.
35. Hands, W. (2012), "The positive–normative dichotomy and economics. Philosophy of economics". In *Handbook of the Philosophy of Science*, Amsterdam, pp. 219-239.
36. Aristotle (2009), *The Nicomachean Ethics*. Transl. by D. Ross; revised by L. Brown, Oxford University Press, New York, xliii+277 p.
37. Popper, K. R. (2002), *The logic of scientific discovery*, Routledge, London and New York, 513 p.

S. M. Porev

PHENOMENON OF SCIENCE IN UNIVERSITY AND ECONOMIC COGNITION

The article substantiates how the problem arises for university teachers to combine education, science «in narrow sense» with research and development that focuses on the needs of social practices. It is shown that such a combination is typical for socio-humanitarian systems of cognition and practice, in particular for education, research and development in the field of economics.

An original method of articles analysis, which uses an assessment of a number of literary sources of different authorship in the list and references to them in the text, qualitative and quantitative assessment of the sufficiency of reasons for propositions and conclusions, and for scientific novelty and practical usefulness, is proposed. It is noted that the evaluation of the reasons and of the belonging to scientific and practical usefulness can't be deprived of the evaluator's subjectivity, but it is a step towards supplementing the evaluation of bibliometric indicators by analyzing the content of publications.

Examples of Ukrainian authors' articles on economic topics in three professional journals are analyzed and it is shown that the statements of the articles largely lack grounds, including references to the world results. As a rule, publications lack proof of scientific novelty, while practical usefulness of the presented results is proved more thoroughly. Examples of references in economic articles of foreign authors are given and it is shown that the latter, on average, make fuller use of professional achievements as a basis for their own judgments. It is concluded that the publications of domestic teachers in economics are more focused on practical research and development, while the presentation and proof of scientific results are given less attention.

The result of our study, which to some extent can claim originality and novelty, is to substantiate and prove the problem for university teachers to achieve quality and effectiveness in three related but different activities – in education, research and development in economic practice and scientific research. Using the examples of the analyzed articles it can be concluded that the difference between scientific cognition and applied research and development in the field of economics arises when specialists use limited world heritage, they can't find effective scientific methods to solve specific problems of practice or lack motivation.

Keywords: *economic research, applied developments, principle of sufficient reason, pedagogical content knowledge, scientific novelty, practical usefulness, article, references.*

Стаття надійшла до редакції 10.09.2020

DOI 10.24025/2306-4420.0.58.2020.212737

Порев Сергій Миколайович, к.т.н., завідувач лабораторії проблем організації науки у вищих навчальних закладах, Інститут магнетизму НАН України та МОН України
e-mail: sn_porev@ukr.net
ORCID 0000-0001-6244-9194

Porev S. M., Candidate of Technical Sciences (Ph.D.), head of the laboratory for problems of science organization in universities, Institute of Magnetism of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine